PÁL JUDIT*

ERDÉLY 1867. ÉVI UNIÓJÁNAK SZIMBOLIKUS MEGJELÉNÍTÉSE

Kulcsszavak: *Erdély uniója, szimbolikus politika, nemzeti színek, nemzeti zászló, osztrák–magyar kiegyezés, határjelek*

Az osztrák–magyar kiegyezés egyúttal Erdély és Magyarország uniójának újbóli életbelépését is jelentette – annak egyik feltétele és ugyanakkor következménye volt.¹ Tanulmányomban ennek most csak szimbolikus vetületeivel foglalkozom, hiszen a „politikának szerves része a szimbolikusság”.² Az újonnan megteremtett egység szimbolikus megjelenítését vizsgálom a kormány, illetve az erdélyi magyar politikai elit részéről, elsősorban a nemzeti színek használatának kérdéseire koncentrálni.

Ez utóbbiak álláspontját az uniót illetően jól érzékelteti Mikó Imre grófnak az utolsó erdélyi rendi országgyűlés zárulésán 1848-ban elmondott beszéde: „Éljen mindnyájunk kebelében azon hit: miként ha van számunkra üdv, ha van nemzeti önállóság, ha az európai népfajok maholnap bekövetkezendő élethalálharcát túlélnünk sikerül, azt egyedül az Uniónak köszönhetjük”.³ Az 1848 őszen kirobbant polgárháború, a szabadságharc leverése és a neoabszolútizmus évei az unióbarát álláspontot csak még jobban megerősítették; 1867-ben az erdélyi magyar elit, és nem csak az elit, ebben látta fennmaradásának egyetlen zálogát. Az osztrák–magyar kiegyezés hírére tehát az erdélyi magyarok reménykedve várták, hiszen tudták, hogy magyar részről a kiegyezés egyik alapfeltétele Magyarország területi egységének helyreállítása. Az ismét életbe léptetett uniót aztán siettek szimbolikus síkon is megjeleníteni.

„ERDÉLY NEM TESTVÉRÜNK-E?” AZ UNIÓ NYELVI KÉPEI

Nézzük előbb röviden, hogy a retorika szintjén hogyan jelent meg az unió. A korszak retorikájában gyakran alkalmazták az unióra az egymásra talált testvérek metaforáját, de megjelent az „anyahon”, „az édesanya szent kebelére visszatért Erdély” szóképe is. Szintén gyakran használták a rész-egész viszonyt, de felbukkant Erdély mint idős, beteg ember, aki rászorul Magyarország védelmére: „Édes hazánk Magyarország Királyhágón inneni része, az elaggott Erdély” –

* PÁL Judit (1961), Phd, történész, egyetemi tanár, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Történeti Intézet, Kolozsvár. E-mail: palbbte@gmail.com.

1 A kérdésre lásd PÁL Judit: *Unió vagy „unificáltatás”? Erdély uniója és a királyi biztos működése (1867–1872)*. EME, Kvár, 2010 (Erdélyi Tudományos Füzetek 267).

2 HORVÁTH Szilvia: *Murray Edelman. Nyelv, szimbólum, politika*. Politikatudományi Szemle 15(2006). 4. sz. 205.

3 Mikó július 18-i beszédét idézi MISKOLCZY Ambrus: *Társadalmi és nemzeti kérdés az utolsó erdélyi rendi országgyűlésen*. Századok 113(1979). 5. sz. 858. (27. jegyz.)

hangzott el egy tordai ügyvéd szónoklatában –, akit orvosai, a politikusok eddig félrekezelték.⁴ Kővári László is azt taglalta egy vezércikkében, hogy Erdélyben „*mint országban az organikus 'országos' életerő elfogyott*”.⁵ Ez rárimel Teleki László beszédére, amelyet az 1847–1848. évi pozsonyi országgyűlésen mondott Erdély kérdéséről, és amelyben kifejtette, Erdély többé nem ország – „*Erdély már megbolt!! itt [mármint Magyarországon] az élet!!*” –, jövődjé Pesten vagy Pozsonyban dől el.⁶

Ezek a szóképek már korábban megjelentek az unió eszméjének terjedésével összefüggésben. II. József halálát követően ugyanis egyes erdélyi vármegyék követeket választottak a pozsonyi országgyűlésre, támogatva az unió gondolatát. A magyar országgyűléshez több beadvány is érkezett Erdélyből. Alsó-Fehér és Doboka vármegyék kifejezték óhajukat a Magyarországgal való egyesülésre: „*a két nemes haza egy csontból való csont, egy vérből való vér, s egy testből való test, egy törvény által vezéreltetik, egy ősi szabadság lelkétől lelkesítettik*”, ezért nem hiszik, hogy vétenek, „*ha azokkal, kikkel a természet egyesítette, szorosabban is egyesülni kívánnak*”.⁷ Hunyad megye hasonlóképpen írt: „*Erdélyt sok viszontagságai után hajdani testétől, Magyarországtól elválasztották és ez volt fő oka mind a test, mind a tagok legfőbb és majdnem halálos betegségének*”.⁸ Szemléletes a feliratok retorikája is: a két ország, illetve a nemzet összetartozását a közös eredet, a vérmetafora legitimálja. A korabeli irodalom és a születő történettudomány is „*metaforizálta a vérségi összetartozás születési alapját*”.⁹ Kazinczy erdélyi látogatása kapcsán még azt írta 1816-ban vendéglátójának, Gyulay Lajosnak: „*feleadjuk, hogy Erdélyt egy velünk testvérnép, hogy Erdélyt nemzetünknek egyik fele s egy nevezetes és némely tekintetben nálunknál boldogabb fele lakja*”.¹⁰ Kölcsey, amikor 1834-ben a pozsonyi országgyűlésen támogatta az erdélyi országgyűlés összehívását, hogy tanácskozni tudjanak az egyesülés kérdéséről, feltette a szónoki kérdést: „*Erdély nem testvérünk-e? nem tartozik-e a Magyar Korona örökös jogai közé?*”. Majd patetikusan így folytatta: „*mint csak egy Istent ismerék az égben, úgy csak egy magyar hazát óhajtok a földön. Kettőben nincs üdvösség*”.¹¹ Zaránd vármegye 1843-ban ezekkel a szavakkal fordult a magyar országgyűléshez: „*Miután a két testvérhon jó és balsorsszülte annyi eseménydús változások között több századot élt le kölcsönös rokonkeblű ölekezés és ragaszkodás kapcsolataiban*”, és „*három századok alatt vágyott reménytelen a kettővé vált testvérhon egybeolvadni*”, ezért ők úgy döntöttek, hogy a kérdés megoldásáig egyik diétára sem küldenek követet.¹² A „*testvérhaza*” a reformkorban általánosan használt retorikai fordulattá vált, a kiegyezéskor a

4 Korunk VII(1867). 63. sz. (május 29.)

5 Uo. 77. sz. (június 30.)

6 *Felséges Első Ferdinánd osztriai császár, Magyar és Csehországok e néven ötödik apos. királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-ik évi november 7-ikére rendeltetett magyar-országgyűlésen a méltóságos főrendeknél tartott országos ülések naplója*. I. Pozsonyban, Pesten, 1848. XIII. ülés, 1848. december 11. 125.

7 Idézi SZILÁGYI Ferenc: *Az erdélyi unió. Történelmi rajz*. Pest, 1861. 12.

8 *Gróf Gyulay Lajos Naplótörédekeiből (1815–1834)*. Kiadta KUUN Géza. Bp., 1874 (a továbbiakban *Gyulay Lajos Naplótörédekeiből*). 114.

9 DÁVIDHÁZI Péter: *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*. Universitas, Bp., 2004. 35.

10 Kazinczy Ferenc levele Gyulay Lajoshoz. Széphalom, 1816. november 4. *Gyulay Lajos Naplótörédekeiből* 221.

11 Uo. 39–40.

12 Zaránd vármegye közgyűlésének felirata az országgyűléshez, Körösbánya, 1843. május 2. *Felséges Első Ferdinánd osztriai császár, Magyar és Csehországoknak e néven ötödik apos. királya által szabad*

két „testvér” talált egymásra, bár mellette – úgy tűnik, hogy a kiegyezéshez közeledve egyre gyakrabban – megjelent az aszimmetrikus viszonyt tükröző anya és gyermeke, a gyámolításra váró Erdély metaforája is.

A MAGYAR KORMÁNY KINEVEZÉSÉNEK MEGÜNNEPLÉSE ÉS A NEMZETI SZÍNEK HASZNÁLATA

A továbbiakban az újonnan megteremtett egység szimbolikus megjelenítését vizsgálom, hogyan érhető ez tetten a nemzeti színek használatának kapcsán. A szimbólumok alapvető emberi szükségletet fejeznek ki, a kommunikáció és a csoportkohézió megerősítésének eszközei, és mint ilyenek segítik a csoport önazonosságának és stabilitásának megőrzését. Az ún. sűrítő szimbólumok képesek újból megteremteni annak a közegnek az intenzív érzelmi légkörét, melyet az adott szimbólummal asszociálunk, és hatással vannak az emberek politikai értékrendjére: *„Egyetlen szimbolikus eseménybe, jelbe vagy aktusba sűrítik a hazafiúi büszkeséget, a legkülönfélébb szorongásokat, homályba tűnt régi dicsőségek vagy hajdani megaláztatások emlékét, a jövőbeli nagyság ígérétét: ezek egyikét vagy mindegyikét”*.¹³

A vizuális politikai, illetve nemzeti szimbólumok közé tartoznak a nemzeti színek, a zászló is: *„Ezek a szimbólumok láthatóságuknál fogva jó támpontot adnak a helyszínek, helyzetek nemzeti azonosítására”*.¹⁴ A zászló általában mint állami jelkép jelenik meg, identifikációs eszköz, a szuverenitás jelképe. Mint a társadalmi kohézió újonnan létrehozott szimbóluma, erős közösségépítő funkciója van. A zászló mint nemzeti jelkép megjelenése és használata Magyarországon és Erdélyben viszonylag újkeletű jelenség, tulajdonképpen csak az 1848-as forradalomhoz köthető; amikor az új politikai szimbólumok segítségével sikerült nagyon rövid idő alatt széles tömegeket mobilizálni.¹⁵ Utána a nemzeti színek egy időre eltűntek, helyüket ismét a császári fekete-sárga színek vették át, bár használatuk jóval visszafogottabb volt, tulajdonképpen csak a hatóságok és a hadsereg használta. A kiegyezéssel létrejött új helyzetet is leglátványosabban a nemzeti zászlók újbóli megjelenése jelezte.

Érdekes ebből a szempontból, hogy hogyan fogadták Erdélyben a kiegyezés hírért. A magyar kormány kinevezéséről már hónapok óta folytak a találgatások, de 1867. február 17-én este végre megérkezett Kolozsvárra a hír. A Redutban éppen a fiatalság táncvigalma folyt. A karzaton megszólalt a postásíp, felolvasták a hírt a felelős magyar kormány kinevezéséről, erre lelkes éljenzés tört ki, elhangzott a Rákóczi-induló, kitették Deák Ferenc képét, és nemzeti lobogókat tűztek ki. 1848-ban az unió kimondásakor hasonló jelenet zajlott: 1848. május 30-án, amikor a kolozsvári diétán elfogadták az uniót, szimbolikus gesztusként a falakról leszedték az erdélyi zászlókat, és kitétték a Pestről hozott magyar lobogót. Magyar zászlóval a kezében lépett ki az utcára Ioan Leményi görögkatolikus püspök és Konrad Schmidt szebeni

királyi Pozsony városába 1843/4-ik esztendei Pünkösöd hava 14-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek írásai. I. Pozsonyban, Pesten, 1844. 4.

13 Murray EDELMAN: *A politika szimbolikus valósága*. L'Harmattan, Bp., 2004 (Posztmodern politológiák). 11.

14 Uo. 79.

15 Lásd PÁL Judit: *Színek „háborúja”. A zászló mint nemzeti jelkép Erdélyben 1848-ban és az erdélyi politikai éltek*. Századok 147(2013). 3. sz. 689–710.

követ is, hogy a tömeget megnyugtassák a szászok és románok csatlakozása felől.¹⁶ A jelenetnek aztán később más értelmezést adtak.

Visszatérve az 1867. februári eseményekhez, másnap reggel a *Korunk* című kolozsvári lap vezércikke a következő címet viselte: „Zászlóink újra fennlobognak”. Reggel a bálból hazatérő fiatalok a kaszinóra is kitértek a piros-fehér-zöld zászlót. A lap így számolt be másnap az eseményekről: „a nép mintha forrott volna, mondhatni ostromállapotban tartotta irodánkat”. „Kilenc óra után a tömeg a városházának fordult, 'ki a zászlóval' kiáltással közeledett, miközben a már feltűzött zászló kifejezett, s megkezdette hatalmas lengését. Mit éljenzés üdvözölt.” A táviratot ki-szegezték, és sokszorosítva több száz példányban osztogatták a nép között; a hírre „a nemzeti lobogó általános lett”. „Az idő kedvezvén, az utcákat ünnepies közönség lepte el, a fiatalság tollakkal és kokárdákkal kezdett mutatkozni.” A hatóságok azonban egyelőre haboztak, a polgármester közóhajra ugyan kitérte a magyar zászlót, de a hivatalnokokon bizonytalanság uralkodott el. Végül a tömeg nyomására a Gubernium elnöksége is kijelentette: semmi sem áll útjában, hogy a városi közönség „örömmel üdvözlésait nemzeti zászlók kitűzésével és a mai napon tartandó világtáncszórakozással fejezhesse ki”. Így Kolozsváron este díszkivilágítást tartottak, ahol a díszítés részeként többek között Magyarország címere, Deák Ferenc és Andrássy Gyula képe is látható volt. Közben délután újabb távirat érkezett az erdélyi kancellár felmentéséről, erre – ahogy az újság írta – „a közörm teljessé lön. Már ekkor a főkörmányszéki épület, nemzeti múzeum s minden közintézetek magaslátáról lengettek a díszes lobogók”.¹⁷

Néhány nap múlva Kolozsváron a színházban díszelőadást tartottak. Az erkélyt Deák képe díszítette, a nők a páholyokban nemzeti öltözetben jelentek meg. Az előadás a Himnusszal kezdődött, utána a kórus a Hunyadi László operából a *Meghalt a cselszövő* dalt énekelte. Amikor a függöny felment a következő kép tárult a szemlélő elé: „legfelelül Pannonia, alább a testvériség, vagyis a különböző nemzetiségek, a magyar, német, szász, oláh, szerb kezefogva. Egy más függöny is felrepülvén, a színpadról zászlószerűen felállítva, több magyarhoni és erdélyi képviselő neve. Eközben felülről a magyar miniszterek névkoszorúja ereszkedett le, angyaloktól tartva. Mindezt ő Felsége magyar királyi arcképe feltűnése zárta be, angyaloktól koronáztatva, s geniusoktól körveve”.¹⁸ Érdekes megfigyelni, hogy az euforikus hangulatban hogyan igyekeztek a korábbi ellentéteket szimbolikusan kiegyenlíteni: egyrészt a magyarok és a többi nemzetiség, másrészt a magyarok és az uralkodó között.

A magyarok Erdély más városaiban is várakozással tekintettek az eseményekre, és készülődtek azok megünneplésére. A magyar kormány kinevezése előtt egy nappal Tordáról kérést intéztek a később befolyásos lapszerkesztővé vált K. Papp Miklóshoz Kolozsvárra: „Anynyi nyomor és szenvedés után, mennyit 18 év magában foglal, nem csoda, ha most érzelmeink nyilvánításának utat szándékoztunk készíteni” – írta a levélíró, majd felsorolta, hogyan akarnak ünnepelni: „muzsikálunk, zászlókat lobogtatunk, menetet tartunk, egy-egy dicitőt mondunk s még lövetünk is”. Kérte, tudassa, hogy Kolozsváron milyen tervet készítettek elő, és hogy „kolozsvári, mint Erdélyre nézve irányadó nézetből helyes-e” a tervük.¹⁹

16 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Akadémiai, Bp., 1965. 536.

17 A nemzet nagy ünnepe. *Korunk* VII(1867). 22. sz. (február 20.)

18 Uo. 25. sz. (február 27.) A tudósítások a *Levelezések* vagy *Hírfűzér* rovatokból származnak, és cím nélkül közölték őket.

19 Lengyel Ádám levele K. Papp Miklóshoz, Torda, 1867. február 16. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), R 147 – K. Papp Miklós-gyűjtemény, Hozzá írt levelek.

Marosvásárhelyen is fáklyás menet volt, utána a városháza előtt a fáklyákat halomba rakták, és elénekelték a Himnuszt. Általában a kisebb városok lakói is – bár néhány napos késéssel (Székelyudvarhelyen és Fogarason például csak február 21-én) – fellobogózták és kivilágították házaikat, ünnepi istentiszteleteket tartottak, illetve különböző transzparenszeket tettek ki a középületekre. Székelykeresztúron például az unitárius kollégium két transzparensé közül az egyikben egy parafrázis volt a Himnusból, a másikon a következő felirat: *„Egy lett már a két hazából, véssz így meg nem döntheti”*. Volt ahol falvakon is megülték *„a nemzet modern ünnepét”* – ahogy a korabeli tudósító írta –, Kászónújfaluban például a templomban voltak szónoklatok, a nép-hymnust és *„több nemzeti énekeinket”* énekelték, és volt kivilágítás is.²⁰

Amíg a magyarok számára örömnép volt ez a nap, a román és szász elit nagy része megütközéssel és félelemmel fogadta. A viszonyok átrendeződését, de a kölcsönös nemzetiségi érzékenységeket is jelezte egy apró kolozsvári incidens. A kormány kinevezésének másnapján a magyar kollégiumi ifjúság sorfalat állt a Főkörmányszék előtt, és kifütyülte az előző rendszer hivatalnokait. A legnagyobb fütyöt a románok szerint Ladislau Popp és Iacob Bologa, a Legfelsőbb Törvényszék elnöke és bírja kapták. Bár magyar és német hivatalnokokat is kifütyültek, a románok ezt románellenes gesztusként értékelték.

Fogarason a pénzügyőrök és a magyar polgárság díszkivilágítást rendeztek, de ahogy a helyi tudósító írta: *„feltűntek azonban a vidéki tisztségi és törvényszéki hivatal épülete, a helyi gl[örög] e[gyesült] vikárius, főkapitány, és több más majorum és minorum gentiumhoz tartozó román hivatalnokok lakásainak setét ablakai”*.²¹ Szamosújváron az örmény polgárság is ünnepelni akart, de Lászlóffy Antal főbíró, aki korábban a Reichsrat tagja, valamint az államrendőrség fizetett ügynöke is volt,²² ezt megtiltotta. A rendőrökkel kérdőre vonatta az asztalosokat, hogy kinek az engedélyével készítettek nemzeti színre festett zászlórudakat. *„Ami Pesten készül, az csak Magyarországot, és nem Erdélyt illeti. Erdély külön ország”* – mondta állítólag. A városi képviselő-testület ennek ellenére, kolozsvári példára, elhatározta a díszkivilágítást. *„Ünnepi színt öltött minden, csakis a főbíró, a görög kath. püspök, káptalan, Dobokamegye tisztsége, törvényszéke és a megyei román hivatalnokok lakai borultak mély gyászba, lőnek némák és sötétek”* – írta a tudósító, akinek biztos tudomása volt arról, hogy a görögkatolikus püspök megrendelte a magyar és román színekre festett zászlórudakat, az ablakában gyertyatartók is voltak, de a polgármester lebeszélte a világításról.²³

Amint a fenti jelenetek is mutatják, az is sokatmondó volt, ha valahol nem tűzték ki a magyar zászlót, vagy nem ünnepeltek. Sajátos eset az abrudbányai, ahol 1849 májusában a magyar lakosság jelentős részét lemészárolták. Itt a magyarok nem ünnepeltek nyilvánosan, hanem ökumenikus módon az unitárius templomban a református lelkész mondott beszédet, amelyben hangsúlyozta, hogy *„a magyar alkotmánynak szelleme nem a bosszú, hanem a kiengesztelődés, a múltak feledése”*. A tudósító kiemelte milyen *„eszélyesen”* és mérsékeltlen viselkedtek: *„Ők egy örömbangot nem ejtettek nyilvánosan, egy jelvényt nem tűztek ki sem köz- sem magánépületeken. Kinek lenne joga őket kihívással, ingerléssel vádolni?”*²⁴ Vajdahunyadon a különben magyar főbíró nem engedélyezte a zászlókat, akárcsak a székelykocsárdi falusbíró. Ezt a *Korunk*

20 *Korunk* VII(1867). 30. sz. (március 10.)

21 *Uo.* 25. sz. (február 27.)

22 DEÁK Ágnes: *Besűgölísták a neoabszolutizmus korából*. *Aetas* 21(2006). 4. sz. 40–43.

23 *Korunk* VII(1867). 26. sz. (március 1.)

24 *Uo.* 29. sz. (március 8.)

egyik szerkesztője a következőképpen kommentálta: *„Hogy helyes-e vagy sem a vegyes ajkú vidékeken a nemzeti lobogókkal örvendezés, nem kívánjuk vitatni, valamint azt sem, hogy cél- és korszerű-e, hogy egyszer kitűzött lobogóinkat betekig hagyjuk lengeni: de hogy az adminisztrációnak kötelességében áll a csend és rend érdekében a zászlókitűzés mellett vagy ellen ébren lenni, azt igenis állítjuk”*.²⁵ Március végén a falusbíró válaszolt az őt ért vádakra: hogy mivel más helyen sem volt zászló, ő provokációra gyanakodott, ráadásul szerinte a zászló a tornyot rongálta volna, miután azonban illetékes helyről felvilágosították, közköltésen díszes lobogót készítettek és kitűzték, és a templomban ünnepélyt is rendeztek.²⁶

Előfordult azonban olyan eset is, hogy nemzetiségileg vegyes vidékeken közösen ünnepeltek magyarok és románok. Érdekes ilyen szempontból a dévai *„örömmünnepléyről”* szóló jelentés, amely a *„különböző ajkú lakosok testvéries részvéte”* mellett folyt le: Déva város lakói *„rang, osztály és faj különbség nélkül”* délelőtt a katolikus templomban, majd a görögkeleti imaházban hálaadó istentiszteletet tartottak, *„estve pedig a kitűzött magyar és román színű zászlók mellett általános kivilágítás által nyilváníták örömeiket”, „éltetvén öfelségét, a felelős magyar kormányt és a nemzetek közötti egyetértést”*.²⁷ Gyulafehérváron a lakosság többsége szintén részt vett az ünnepségen. A részletes tudósításból megtudhatjuk, hogy a díszkivilágítás alkalmával a katolikus és református gimnázium diákjai felváltva énekeltek a városháza előtt, amelyen két nemzeti zászló lobogott, transzparenseken pedig az uralkodót és a kormányt éltették, illetve a *„Szabadság, egyenlőség, testvériség”* jelszó volt kifüggesztve. A polgári kaszinó ablakaiba az uralkodópár és Deák koszorúkkal övezett képeit tették ki. Az izraelita iskola ablakaiba pedig, ahogy írták, *„két nemzeti és két ausztriai [nyilván fekete-sárga – P.J.] zászló”* volt kitéve. A tudósító még hozzátette: a kivilágításban *„román atyánkfiai is résztvettek mindnyájan, egy-két megcsökönyösödött politikust kivéve”*.²⁸ A tudósítás a következő patetikus szavakkal zárult: *„Lengjetez kedves zászlók, lángoljatok mécsesek, hogy szívünkben is a honszeretet és testvériség lángját gyújtjátok meg. Ne legyetek tűnékeny meteorok, hanem állandó tűzoszlopok, melyek a jövőbe elővilágolva utat készítetek arra, hogy hazánk a jólét és boldogság ígéretföldére érvén, minden honpolgár egyenlő szívveréssel mondhasa: éljen a haza, éljen a király!”*²⁹

Zsibón ugyyszintén *„mennyi ben községünkben a magyar elem mellett román is van, az innepély egy a refformátus] templomban tartandó buzgó ima után, a két testvér lobogók kíséretében, a román testvérek templomába menve, ott is egy rövid imát emelve a népek Istenéhez, hogy elvégre megengedé azt elérnünk, miszerint a folséges király és a haza képviselői között megünnepeltetett a haza nagy kézfogó ünnepe”*.³⁰ A község háza homlokzatára mind a magyar, mind a román zászlót kitűzték.³¹ Nagyilondán is a *„jó érzelmű román lakosok”* ablakaikat kivilágították *„az utolsó kunyhóig”*.³² Kolozson a katolikus plébános a *„városházra elhelyezett nemzeti lobogó által jelképezett szabadság, egyenlőség, testvériség magasztos eszméiről”* tartott beszédet; a románok a saját templomukban tartottak díszistentiszteletet.³³

25 Uo. 30. sz. (március 10.)

26 Uo. 39. sz. (március 28.)

27 MNL OL, F 263 – Visszaállított Főkörmányszék, Elnöki iratok, 1867/905.

28 Korunk VII(1867). 24. sz. (február 24.)

29 Uo.

30 Uo. 29. sz. (március 8.)

31 Uo. 30. sz. (március 10.)

32 Uo.

33 Uo.

A szász városok közül először csak Brassóban és Segesváron voltak ünnepi rendezvények. Amikor azonban világossá volt, hogy az uralkodó komolyan gondolta a kiegyezést, március végén – a képviselőjükkal való tanácskozás után – Besztercén is rászánták magukat az ünnepelésre. Március 13-án reggel ágyúlövések és katonazenekar ébresztette a lakosságot, majd magyar és szász zászlókkal vonultak ki, a „*kereskedő s iparos osztály fiatalsága sastollakkal s magyar tricolor rózsával látta el fővegét*”, este fáklyásmenet és ünnepi vacsora volt a vendéglőben. Ahogy a tudósító írta, minden beszéd, társalgás németül folyt, de az éljenek magyarul hangzottak el.³⁴ Korábban a szász képviselőknek a pesti országgyűlésre való megválasztása kapcsán a Bolond Miska, a kor legnépszerűbb élclapja így viccelődött a szászokkal: „*Nem hiába circumspectusok, de ugyancsak tudják, miként kell az ördögnek gyertyát gyújtani, hogy a szentek se haragudjanak meg*”.³⁵ Szászrégenből kuriózumként egy színelőadás plakátját küldték be az ottani színtársulat búcsúelőadásáról, amelyen ez állt: „*Unio!! Egyesüljünk!! Előadás. »Adjon Isten mindnyájunknak minden jót! Legyen testvér mind a német, mind a román, mind a tót!«*”. A Korunk szerkesztősege viszont azt kifogásolta, hogy az unió, egyesülés és testvérisülés nem olyan fogalmak, „*minőket comicus alakba lehetne öltöztetni, különösen egy magyar színlap élén*”.³⁶

A korabeli román ünnepi események hasonló forgatókönyv szerint zajlottak, csak más zászlóval és feliratokkal. Április végén Abrudbányáról tudósítottak, hogy Iosif Hodoș, Zaránd vármegye alispánjának és országgyűlési képviselőnek, aki korábban Abrudbányán volt ügyvéd, fogadására készülnek: „*A vidéki értelmiség és nem értelmiség nagy számmal tódul kifejezni hódolatát. A lobogón (sárga, kék és vörös), melyet tiszteletére készítettek, e szavak olvashatók: »Independenția Transilvaniei« (Erdély függetlensége) és 1863, 1864. Ez világosan kifejezi az álláspontot, melyen a havasi románok állanak a magyar felelős kormánnyal szemben. Tehát a Schmerling és Nádasdy által teremtett szebeni Landtag, annak törvénytelen határozatai és a Reichsrat. Ebből kiviláglik, hogy ők a magyar törvényes kormánytól megtagadják az engedelmességet*”. A tudósító fel is rótt a szerinte hazafiatlan magatartást: „*Minket nem bánt az, hogy önök Hodosiut istenítik s nagy ovatioval fogadják, mert mi is azzal fogadtuk követünket, midőn Pestről hazaérkezett, ez az egyéni meggyőződés dolga, hanem bánt az, hogy a haza nyugalmát, békéjét kockára akarják dobni, hogy a zavarosban haláshassanak*”.³⁷

Az abrudbányai román ünnepen a magyarokat elsősorban a független Erdélyre és a nagy-szebeni diétára való hivatkozás zavarta, hiszen számukra az unió újbóli életbelépése volt a legfontosabb. A román zászló megjelenése önmagában ekkor még nem jelentett problémát. Láttuk, hogy a kiegyezés és a magyar kormány kinevezésének megünneplésekor nemzetiségileg vegyes vidékeken kitűzték a román zászlót is. Május elején a Doboka megyei képviselőválasztás alkalmával is a választók magyar és román lobogók és zenekíséret mellett vonultak fel „*példás rendben*” – ahogy az újság írta.³⁸ Bánffyhunyadon Péchy Manó erdélyi királyi biztos³⁹ ünnepélyes bevonulása is a magyar és román lobogókkal felsorakozott tömeg sorfala

34 Uo. 38. sz. (március 29.)

35 Bolond Miska VII(1866). 7. sz. (február 18.)

36 Korunk VII(1867). 46. sz. (április 17.)

37 Uo. 51. sz. (május 1.)

38 Uo. 54. sz. (május 8.)

39 A királyi biztos 1867–1872 között működött, feladata Erdély integrációjának felügyelete volt. Lásd az 1. lábjegyzetet.

között történt „*éljen és sze treászke*” kiáltások közepette.⁴⁰ Péchy körülja alkalmával Segesváron is nagy tömeg várta a város képviselőjének vezetésével „*veres-fehér-zöld és egy kék-veres zászlóval*” – utóbbi a szászoké –, a vendéglő homlokzatát pedig, ahol Péchy volt megszállva, az uralkodó és a magyar kormány képe díszítette. Nagyszebenben a tanácsházon és több nyilvános épületen a magyar zászló a vörös-kék szász lobogó mellett lengett.⁴¹ Magyarlápосon a koronázást ünnepelték magyar és román zászlókkal és kétnyelvű beszédekkel.⁴²

A zászló mint szimbólum gyakran megjelent a korabeli írásokban is. Mikó Mihály erdélyi képviselő 1867. tavaszi cikksorozatában méltatlankodott, „*hogy éppen akkor, midőn [a települések] tornyairól a két haza egyesülését s a közös alkotmány helyreállítását tricolor zászlók hirdetik*”, „*Bach és Schmerling beamtereknek szükséges még tovább is helyükön maradni!*”⁴³

Miután a neoabszolutizmus éveiben a magyar nemzeti zászlók és színek használatát tiltották, újbóli használatuk nagyon hamar elterjedt és meggyökeresedett, akárcsak 1848-ban; 1867. május elején a kolozsvári református kollégium diáksága már zászlókkal és zeneszóval vonult ki majálisra.⁴⁴ Május végén Péchy Manó fogadásakor több városban, például Sepsiszentgyörgyön azt írták le,⁴⁵ hogy minden házra nemzeti zászló volt kitűzve, Székelyudvarhelyen is állítólag ezrek álltak sorfalat nemzeti lobogókkal és zöld ágakkal.⁴⁶

Amint már említettük, 1867. május elején az Erdély integrációjával megbízott királyi biztos, Péchy Manó gróf körutat tett Erdélyben. Fogadásán ugyanazokat az elemeket találjuk meg: a magyarlakta városokban lovas bandériumokkal, díszkapukkal/diadalívекkel, harangzúgással, kivilágítással várták. Az aranyosi révnél emelt diadalív zöld gallyakkal borított oszlopait virágkoszorúk, zászlók, a magyar címer és üdvözlő feliratok borították.⁴⁷ Ugyanilyen külsőségek fogadták Brassóban és Nagyszebenben is. Szebenben a város díszkocsiját küldték érte, díszruhás polgárok és több szászöldi bandérium kísérette, de nem hiányzott a díszebéd, a magyar és szász lobogók, a kivilágítás, a fáklyásmenet és a díszelőadás sem. A szászok egyrészt hangsúlyozták az uralkodó iránti lojalitásukat, másrészt a szász lobogók a szász autonómiát és identitást voltak hivatva megjeleníteni. Úgy szintén szimbolikus jelentősége volt, hogy útja során több helyen is a románok román nyelven üdvözlöttek a királyi biztost, vagy román nyelvű kéréseket, memorandumokat adtak át neki, illetve hogy Péchy csak mint a király megbízottját üdvözlöttek. Erre Péchy minden alkalommal célzatosan kifejtette, hogy a „*független magyar minisztériumnak, mely a korona és a Magyarországgal egyesült Erdélynek, mint szeretett közös hazánk bizalmának kifolyása*”, engedelmességgel tartoznak, valamint hangsúlyozta, hogy az unió befejezett tény.

Az ünnep még le sem csengett, de már többen, például Gyarmathy Samu is hangsúlyozták a *Korunkban*: „*A nép egyszerűbb osztálya nem speculatív elméletek, hanem a tapasztalás gyakorlati világában él, alkotmány- és uniozászlóink szép színeinek magosan lengése bámulatra ragadja, de*

40 Korunk VII(1867). 55. sz. (május 10.)

41 Uo. 64. sz. (május 31.)

42 Uo. 75. sz. (június 26.)

43 Az erdélyi ügyekhez, Uo. 45. sz. (április 14.)

44 Uo. 56. sz. (május 12.)

45 Uo. 65. sz. (június 2.)

46 Uo. 66. sz. (június 5.)

47 Uo. 62. sz. (május 26.)

állandóan még nem lelkesíti”, csak akkor lehet rá számítani, ha érdekeit kielégítik.⁴⁸ Erre rímelt rá a neves publicista, Kővári László, aki a régi bürokráciát kárhóztatva írta: a sokaság megtapsolja, ha a dohánymonopóliumot kétféjű sas helyett magyar címer hirdeti, de félő, hogy így az „alkonstitucionalizmus” nyer teret.⁴⁹

A zászló erős szimbolikus töltetét mutatja, hogy 1867 nyarán az egyik erdélyi szolgabíró megválasztásánál már nem csak azt kifogásolták, hogy a provizórium idején hivatalt viselt, hanem hogy a kormány kinevezésekor a magyar zászlót és kormányt szidalmazta.⁵⁰ Elsősorban a nemzetiségeket, főleg a románokat figyelték árgus szemekkel. Zaránd megyei magyar értelmiségiek egy csoportja rögtön a magyar kormány kinevezése után feliratban fordult Andrássy Gyulához, többek között azt panaszolva fel, hogy a román többség a vármegyében „törvényes nyelvnek” a románt tette meg, ráadásul „az ország színei helyett oláh színeket használ; a megye pecsétjét oláh körirattal készítette el; a hajdúkat, csendlegényeket dacoromán színekbe burkolta”.⁵¹

Az unió létrejöttét és a megváltozott közjogi helyzetet fejezték ki szimbolikusan az új pecsétek és címerek is. 1867 júliusában a királyi biztos intézkedett, hogy „a m[agyar] korona tartományainak egy független felelős m[agyar] minisztérium kormányzása alá helyezése következtében, az erdélyi részekben létező és közigazgatási felügyelet alatt álló országfejedelmi hatóságok és hivatali közegek az osztrák összes birodalom közegei lenni megszűnvnén, rendelkeztem az iránt, hogy az érintett hivatalok az eddigi »császári királyi« címzés helyett a »magyar királyi« elnevezést használják”.⁵² A kétféjű sasos címer és pecsét helyett is újat javasolt, így a minisztérium jóváhagyása után utasították a hatóságokat, hogy a pecsétek és címerek „az egyesült Magyarhon és Erdély egymás mellé illesztett címereivel és a hatóságot elnevező magyar körülírással láttassanak el”.⁵³ Ennek nyomán aztán szimbolikus harc indult különösen nemzetiségi vidékeken a címerek és pecsétek cseréje kapcsán. Miután az 1868 decemberében elfogadott uniós törvény nyomán következő évben felszámolták Erdély központi kormány szervét, a Guberniumot, az addig együttesen használt magyar és erdélyi címer helyett már csak a magyar címet használták.

A 19. századi nemzeti mozgalmakban a zászló, a nemzeti színek a nemzeti egység jelképei is voltak, nem véletlen, hogy 1867-ben is az erdélyi magyarok körében ez volt elsődleges szerepük. 1848-ban az új szimbólumok körül előbb egy „újítási verseny” indult a különböző nemzetiségek között,⁵⁴ a „színek harca” azonban rövidesen polgárháborúba torkolt, a szimbolikus konfliktus mintegy megelőlegezte a fegyveres konfliktust. 1867-ben már nem volt bizonytalanság a színek és zászlók körül, a zászlók – elsősorban a magyar – rögtön előkerültek a magyar kormány kinevezésekor, utána pedig elmaradhatatlan részét képezték az ünnepi alkal-

48 Gyarmathy Samu: *Néhány igénytelen szó törvényhatóságaink alkotmányos hatáskörének visszaállításáról*. Uo. 35. sz. (március 22.)

49 K[ővári] L[ászló]: *A mostani megyék*. Uo. 88. sz. (július 26.)

50 Bolond Miska VIII(1867). 25. sz. (június 9.)

51 Kozma Alajos, a Zaránd megyei magyar értelmiségi gyűlésének elnöke a miniszterelnöknek, Körösbánya, 1867. február 19. MNL OL, K 148 – Belügyminisztérium, Elnöki iratok, 1867–III-1.

52 MNL OL, F 270 – Erdélyi Királyi Biztosság, Elnöki iratok, 1867/152.

53 Uo. 1867/184.

54 Lásd Simon HARRISON: *A szimbolikus konfliktus négy típusa = Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Szerk. SZABÓ Márton–KISS Balázs–BODA Zsolt. Nemzeti Tanácskönyvkiadó, Bp., 2000. 193–211.

maknak. Erre az időszakra inkább az ún. „*kiterjesztési verseny*”⁵⁵ volt jellemző. Ha kezdetben nemzetiségileg vegyes vidékeken egymás mellett lobogtak a különböző zászlók, magyar részről ezt egyre kevésbé vették jó néven. A párhuzamos nemzet- és államépítés folyamatában zavaró tényezőként jelentkeztek a nem magyar nemzeti szimbólumok, hiszen a konfliktus valódi tétje az emberek politikai elkötelezettségének biztosítása volt. A különbözőség, amelynek jól látható jelei a másfajta zászlók voltak, veszélyesnek tűnt; elvárták, hogy a lojalitást a magyar nemzeti színek használatával is bizonyítsák. A zászlók a(z újbóli) szimbolikus térfoglalást is kifejezték, és 1867-ben úgy tűnt, hogy Erdélyben a magyaroknak „*áll a zászló*”.

A HATÁROSZLOPOK „FEKETE-SÁRGA SZÍNÉNEK NEMZETI SZÍNRE VALÓ ÁTVÁLTOZTATÁSA”

Rögtön a kiegyezés, illetve az unió életbelépése után felmerült a kérdés, hogy mi legyen az ország határára felállított jelekkel és határkövekkel. Ez Erdélyben többszörösen is kényes kérdés volt. Egyrészt a Monarchia és az egyesült román fejedelemségek között állandóak voltak a határvillongások.⁵⁶ Másrészt azért is kényes volt a kérdés, mert bár sokféle határjel létezett, de a legforgalmasabb helyeken a kétfejű sast és a fekete-sárga oszlopokat kellett lecserélni, ami a bécsi körök érzékenységét sérthette.

Az első időben különösen a székelyföldi hatóságok voltak aktívak. A csíkszéki főkirálybíró szorgalmazta „*a határszéleken a régi címerek helyett nemzeti jelvények felállítását*”, és átiratot intézett a belfori fiókvámhivatalhoz. A Főkörmányszék óvatosabb volt, és kompromisszumos megoldást keresett. Úgy vélte, hogy mivel a kérdéses határvonalak mind a magyar korona országainak, mind a birodalomnak határai, „*az illető vonalon mind a hazai, azaz az egyesített magyar és erdélyi, mind a birodalmi jelvények feltűzendők volnának*”.⁵⁷ A Belügyminisztérium és a Pénzügyminisztérium is elfogadta ezt a javaslatot, mert 1867 decemberében a pénzügyminiszter meghagyta az erdélyi pénzügy-igazgatóságoknak, azonnal intézkedjenek, hogy az erdélyi határon a birodalmi jelvények mellé tűzzék ki az egyesített magyar és erdélyi címet is.⁵⁸

A helyzet azonban nagyon gyorsan változott, éppen Erdély közjogi helyzetének változásával együtt. Miután 1868 decemberében megszületett az uniós törvény, az erdélyi királyi biztos a határjelekre nézve már azt írta: „*a határjelekre illesztendő egyedül illetékes jelvény gyanánt csak az ország címerét ismerhetem, miután a Magyarország és Erdély közti egyesülés törvényes végrehajtása folytán az eddigi kettős címer szükségessége megszűnt*”.⁵⁹ A pénzügyminiszter 1870 októberében kiadott rendelete⁶⁰ meghagyta, hogy valamennyi határszéli pénzügyi hivatalnál, „*melyeknél az osztrák címerek és az osztrák színek ideiglenesen meghagyva voltak, úgy a hivatalos*

55 Harrison szerint ez a szimbolikus konfliktus egy másik típusa, amelyben egy csoport megpróbálja versenytársai identitásszimbólumait saját szimbólumaira lecserélni. Uo. 202–204.

56 Terjedelmi okokból ennek részleteire nem térhetek ki, de a konfliktusok nyomán – hosszas előkészítés után – kijelöltek egy osztrák–magyar–román vegyesbizottságot, amelynek feladata volt javaslatot tenni a határ kiigazítására és a vitás kérdések megoldására.

57 Péchy Manó a Főkörmányszék 1867. november 15-i üléséről a belügyminiszternek. MNL OL, K 148-1867-III-4734.

58 A pénzügyminiszter a belügyminiszternek, 1867. december 7. Uo.

59 A királyi biztos a Belügyminisztériumnak, 1870. január 6. MNL OL, K 150-1870-II-1364.

60 A pénzügyminiszter 1870. október 4-i 24122. sz. rendelete. Uo.

címtáblákon, mint a pecséteken a törvényes magyar címer és a magyar színek alkalmaztassanak”⁶¹ A címtáblákat és pecsétnyomokat már korábban kicserélték, de a határoszlopok „fekete-sárga színének nemzeti színre való átváltoztatását” – mint láttuk – egy ideig tapintatból elodázták, később pedig volt, ahol a hatóságok ügybuzgalmának hiánya, illetve a hatáskörök tisztázatlansága késleltette a rendelet végrehajtását. Szintén hozzájárultak a késedelemhez a már említett határvillongások, amelyeket évekig nem sikerült megfékezni. 1872 őszén például Csíkszék alispánja jelentette, hogy az almásmezői vesztegintézetnél júliusban „a kétfejű sassal jelölt [eddig a fogalmazványban áthúzva – P.J.] régi határfa helyett az ország címerével ellátott új határfa szándékoltatott felállíttatni, az a moldvai vámos és az ott levő határőrség által megakadályoztatott, s az ezen cselekvény végrehajtásával megbízott magyar hivatalos közegek a helyszínéről erőszakosan elűzettek”.⁶²

A határjelek kérdése így aztán több évig foglalkoztatta a hatóságokat. Már a királyi biztosi hivatal felszámolása után, a határkijelölés kormánybiztosa javasolta, hogy a faragott határkövek és halmok mellett a könnyen őrizhető helyeken „az ország színei s címerével s megfelelő felirattal ellátott faoszlopokat is” állítsanak fel.⁶³ Hogy a korábbi rendeleteket nem tartották be maradéktalanul, a „tömösi szorosban levő fekete-sárga színekre lefestett és a császári kétfejű sassal ellátott határoszlop” ügye is mutatja. Zichy József közmunka és közlekedésügyi miniszter 1874 őszén levélben fordult a pénzügyminiszterhez: „Bukarestbe tett hivatalos utamról a tömösi szoroson át térvén vissza, itt kellemetlen meglepetésemre a határt jelző oszlopot fekete-sárgára befestve, annak tetején pedig a kétfejű sast találtam”.⁶⁴ Zichy kérdőre vonta a helyi Vám- és Pénzügyi Hivatal vezetőjét. Az arra hivatkozott, hogy a nagyszebeni Pénzügy-igazgatóságtól ők azt a felvilágosítást kapták, nem szükséges ez ügyben intézkedni. Erre Zichy felháborodottan írta: ez „tisztán mutatja, hogy Nagyméltóságod egyik igazgató közege tudva sérti az ország törvényét”.⁶⁵ Ezután intenzív levelezés kezdődött a Belügy-, a Pénzügy- és a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumok, illetve a minisztériumok és az alájuk rendelt hivatalok között az illetékeség kérdéséről. Az ügyet át akarták tolni a Belügyminisztériumra, mivel „az erdélyi részek és Románia között régóta vitás határkérdések forogván fenn, az intézkedéseknek ezekre való tekintettel is kell eszközölni”.⁶⁶ Az alsótömösi határjel ügyében végül a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium 1874. október végén utasította a brassói Mérnöki Hivatalt, hogy mivel „a brassó-tömösi államút mellett levő és a magyar kincstár ezen tulajdonán az ország törvényes jelvényeivel össze nem férő nyilvános jelvények továbbra nem tűrhetők”, „a kérdéses oszlop színeit és

61 A nagyszebeni m. kir. Pénzügyigazgatóság jelentése a pénzügyminiszternek, 1874. szeptember 30. Uo.

62 A belügyminiszter a közös külügyminiszternek, 1872. december 15. MNL OL, K 150-1874-II-1-52115. A belügyminiszter sürgette a közös Külügyminisztériumot, hogy amíg nincs végleges rendezés a nemzetközi bizottság által, addig erőlyesen lépjen fel a román kormánynál, hogy a *status quo* ne sérüljön.

63 Béli Gergely, mint a keleti határügyben kirendelt kormánybiztos, a határjelvények alakja és felállítására tárgyában a belügyminiszternek, Kolozsvár, 1874. november 16. MNL OL, K 150-1874-II-1-41669.

64 A közmunka és közlekedésügyi miniszter Ghyczy Kálmán pénzügyminiszternek, 1874. szeptember 20. MNL OL, K 150-1870-II-1364.

65 Uo.

66 A pénzügyminiszter a belügyminiszternek, 1874. október 10. Uo.

a kétfejű sast az ország törvényeinek megfelelő színekkel és címerrel haladéktalanul cserélje fel, illetőleg láttassa el”.⁶⁷

Az irtóvadászat a fekete-sárga császári színekre az 1848-as forradalom és szabadságharc idején kezdődött. A leverett szabadságharc után ezek aztán visszakerültek a helyükre. A kiegyezés felszínre hozta az elfojtott indulatokat; a magyarok – és még inkább az erdélyi magyarok – a határoszlopok átfestésével is siettek megpecsételni és láthatóvá tenni helyzetük megváltozását.

„ERDÉLY MÁR MEGHOLT!”

Témánk szempontjából szintén igen jellemző Erdély nevének kerülése a hivatalos szövegekben és a sajtóban a kiegyezés után. Az eljárás az ősi mágikus gondolkodásra megy vissza: aminek nincs neve, az nem létezik; ezért úgy vélték, hogy az uniót csak úgy lehet tartósan biztosítani, ha Erdélynek a nevét is kitörlik a kollektív emlékezetből. Udvarhelyszéknek a magyar kormányhoz intézett bizalmi feliratában található az alábbi félmondat: *„nincsen többé Királyhágó, nincsen többé válaszfal köztünk!”*.⁶⁸ Kővári László meg is rótta Péchy Manó királyi biztost azért, hogy a Főkormánysház elnökeként való beiktatási beszédében Erdélyt *„még mindig országnak”* nevezte.⁶⁹ A rész-egész viszony gyakran megjelent a korabeli retorikában: hangsúlyozták, hogy itt csak részről van szó, Erdély csak egy része Magyarországnak. Kolozsvármegye felső kerülete például 1867. május elején óhaját fejezte ki, hogy *„ezen részek a nagy Magyarhonba mielőbb teljesen és tetteleg beolvadjanak”*.⁷⁰ Mikó Imre, amikor 1867. május végén megköszönte választóinak a bizalmat *„az alkotmányosan kormányzott egy Magyarország”*-ről beszélt, hangsúlyozva az *„egy”*, azaz egységes Magyarországot.

Mivel sok esetben Erdélyt valahogy mégis meg kellett nevezni, *„erdélyrészi”*-nek vagy *„Királyhágón inneni, illetve túli rész”*-nek említették – ez már 1867 tavaszán elterjedt –, hangsúlyozva, hogy önálló Erdély többé nincs, ez a terület is az egységes Magyarország része. Azt fejezték ki ezzel, amit Mikó Imréné Rhédey Mária nosztalgikus hangú levelében 1848-ban az unió kimondásának napján megfogalmazott: *„Én tökéletesen hiszem Isten után, hogy javunkra válik ezen testvéri egyesülés, vagyis testvérek eggyé olvadása. [...] De mégis, Imrém – megvallom, hogy a legnagyobb örömszaj hallásakor engemet valami megfoghatatlan fájdalmas érzés lepett meg, olyanforma, mint az lehetne, ha egy előttünk nagy becsben és tiszteletben állott familiának utolsó, egyetlenegy maradékát meghalni látnók, mellyel együtt azon egész familia örökre az élők közül kitöröltetik. Mert csakugyan Erdélynek ezennel vége...”*.⁷¹

67 A közmunka- és közlekedésügyi miniszter a belügyminiszternek, 1874. október 21. MNL OL, K 150-1874-II-1-41669.

68 Udvarhelyszék üdvözlő és bizalmi nyilatkozata. Korunk VII(1867). 46. sz. (április 17.)

69 Uo. 56. sz. (május 12.)

70 Uo. 57. sz. (május 15.)

71 Mikó Imréné levele Mikó Imréhez, 1848. május 30. Idézi EGYED Ákos: *Gróf Mikó Imre – Erdély Széchenyiye*. Multiplex Media–DUP, Debrecen, 2005. 60.

THE SYMBOLIC VISUALIZATION OF THE UNION
BETWEEN TRANSYLVANIA AND HUNGARY FROM 1867

Keywords: *the union of Transylvania with Hungary, symbolic politics, national colours, national flag, the Austro-Hungarian Compromise, boundary-marks*

With the Austro-Hungarian Compromise of 1867, Transylvania was reunited with Hungary. The study presents the way Hungarians from Transylvania celebrated the event, and analyzes the symbolic visualization of the union, of the newly created unity. The analysis focuses on different aspects of the subject: the adopted rhetoric, the use of the flags and of the national colours, the conflicts on coat of arms and boundary-marks; all that in the eyes of the authorities had to reflect the new situation.

VIZUALIZAREA SIMBOLICĂ A UNIUNII TRANSILVANIEI CU UNGARIA DIN 1867

Cuvinte-cheie: *uniunea Transilvaniei cu Ungaria, politică simbolică, culori naționale, drapel național, Compromisul austro-ungar, semne de frontieră*

Compromisul austro-ungar de la 1867 a însemnat totodată reîntrarea în vigoare a uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Studiul de față prezintă felul în care maghiarii din Transilvania au trăit acest eveniment, și analizează modul vizualizării simbolice a uniunii, a unității nou create. Analiza se axează pe diferite aspecte ale problemei: retorica adoptată, folosirea drapelelor și culorilor naționale, conflictele privind stemele și semnele de frontieră, care – în accepțiunea autorităților – toate trebuiau să reflecte noua situație.